

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Leden rätt genom Skåne

– Varierad landskapsupplevelse på Skåneleden?

Viktor Erik Jensen

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2015

Leden rätt genom Skåne

- Varierad landskapsupplevelse på Skåneleden?

The right path through Skåne

- Varied landscape experience on Skåneleden?

Viktor Erik Jensen

Handledare: Maria Kylin, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Anders Larsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2015

Omslagsbild: Viktor Erik Jensen

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: omväxlande landskapsformationer, vandring, ledutveckling, perception, Region Skåne

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Sedan 2011 är Region Skåne huvudman för vandringsleden Skåneleden och leder dess utveckling. Som utgångspunkt har rapporten *Skåneleden – mot en hållbar exportmogen led av internationell standard* samt ett dokument med förslag till kvalitetsstandard tagits fram. Där nämns kriteriet att "leden ska erbjuda omväxlande landskapsformationer". Målet med uppsatsen är att utifrån dessa dokument reflektera över faktorer som påverkar vandrarens landskapsupplevelse. Syftet är att utveckla kvalitetsstandardens formulering om omväxlande landskapsformationer så att den som läser bättre ska greppa det koncept, eller den tanke, som Region Skåne vill förmedla. Dessa reflektioner kan förhoppningsvis hjälpa de olika aktörer som utvecklar Skåneleden att utvärdera befintliga ledsträckor, planera nya leder och göra omdragningar.

Uppsatsen består av litteraturstudier inriktade på landskapsupplevelse med fokus på vandrare. I uppsatsen beskrivs och analyseras Region Skånes rapport. Vandrarens landskapsupplevelse beskrivs och sammanfattas med utgångspunkt i litteratur från olika vetenskapsinriktningar och praktiker i syfte att problematisera begreppet "landskapsupplevelse" och utveckla vad det kan innebära för kriteriet "omväxlande landskapsformationer". Ett försök till sammanställning av vad formuleringen omväxlande landskap kan betyda görs. Svaren är något okonkreta men resultatet visar att ett komplext samband mellan människa, landskap och yttre förhållanden formar det som kallas landskapsupplevelse.

Uppsatsens slutsats är att ledutveckling inriktad mot en mängd olika vandrares upplevelser av omväxlande landskap gör det viktigt att ta hänsyn till olika människors bakgrunder i form av kultur, utbildning, erfarenheter och önskemål. Vandringsleden bör planeras så att en mångfald av olika scener, med varierande rumsliga utbredningar och topografisk variation samt möblerade med naturliga objekt, spelas upp för vandraren en efter en. I valet av scener bör planeraren ha stimulans av alla sinnen i åtanke, där ljud och dofter kan förmedla närvaron av ett mer omfattande landskap i kombination med det visuella. Kontraster mellan antropogent och naturligt, urbant på håll och ruralt i närhet, ljus och skugga samt lättvandrat varvat med mer svårvandrat kan ge vandrare en omväxlande upplevelse av det landskap hon rör sig i.

Nyckelord: omväxlande landskapsformationer, vandring, ledutveckling, perception, Region Skåne.

Abstract

Since 2011 the regional council of Skåne (Region Skåne) is the responsible authority of the footpath Skåneleden and manages its development. As a starting point the report *Skåneleden - mot en hållbar exportmogen led av internationell standard* and a document containing a suggested quality standard has been produced. A criteria stipulates that "the footpath shall offer varied landscape formations" (the authors translation from Swedish). Based on these documents the intention of this bachelor thesis is to reflect upon factors affecting the hikers landscape experience. The aim is to elaborate upon the quality standards formulation of "varied landscape formations" so that the reader better might grasp the concept, or thought, that Region Skåne is trying to relay. These reflections might hopefully assist those involved in developing Skåneleden to evaluate existing stretches of the path, planning new paths and rerouting the footpath.

This bachelor thesis consists of literature studies on landscape experience focused on hikers. The report by Region Skåne is described and analysed in the thesis. The hikers landscape experience is described and summarised in relation to literature from different scientific fields and practices with the purpose of problematising the concept of "landscape experience" and what it could mean in regard to the criterion "varied landscape formations". An attempt is made to compile interpretations of what the formulation varied landscapes can mean. The answers are somewhat insubstantial but the end result conveys a complex relationship between man, landscape and external circumstances that form what is being called landscape experience.

The conclusion of the thesis is that footpath development aimed towards a multitude of hikers and their experiences of varied landscapes makes it vital to consider different persons backgrounds regarding culture, education, experiences and wishes. The footpath should be planned so that a variety of scenes, with different spatial distributions and topographic variation and also furnished with natural objects, is presented to the hiker one by one. In the choice of scenes the planner should keep stimulation of all senses in mind, where sounds and scents can mediate the presence of a more comprehensive landscape together with the visual stimuli. Contrasts between anthropogenic and natural, urban at a distance and rural close by, light and shadow as well as easy stretches to walk interchanged with more difficult stretches can give hikers a varied experience of the landscape she moves in.

Keywords: varied landscape formations, hiking, path development, perception, Region Skåne.

Förord

Denna uppsats är skriven inom ramen för kursen *Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur* (EX0649) vilket är en del av Landskapsarkitekturprogrammet vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp.

Av ett växande intresse för vandring som fritidssysselsättning och de upplevelser och erfarenheter det ger fick jag infallet att studera det jag praktiserar i ett mer teoretiskt perspektiv. Upplevelser i och av landskap är komplexa fenomen som är vanskliga att bryta ner i ofta godtyckliga beståndsdelar. Författare och andra som har ett mer konstnärligt anslag kan lättare träffa rätt i förmedlandet av landskapets många skalor, strukturer, tidslager, associationer och värden. Mångkunnige Peter Nilson har i *Hem till Jorden* nedtecknat en vandringsupplevelse med många bottnar:

*Det är höst i markerna. Solen når långt in i täta snår när den ett ögonblick bryter igenom molnen. Framför mina fötter rusar plötsligt en brun hare upp: jag hann nästan trampa på den.
En av lönnarna är kal redan. Men knopparna finns där, hårda, mörka knoppar som skall bli gröna löv när det våras på nytt.
Molnen jagar förbi som om de hade bråttom till världens ände.
Ångarnas tid. En höst på den långa vägen mot evigheten.
Det skymmer, det går mot vinter. En tranflock ropar i vindbruset.
Regnstänk. Jag lyfter undan en nedblåst gren som ligger i min väg.
På andra sidan stenmuren, bortom mörknande dungar, ser jag gårdens lampor lysa.*

Det Nilson gör är att reducera sin upplevelse till några få rader med ord. Ord som i mitt och ditt medvetande bygger upp en hel värld där åtminstone jag tycker mig gå i författarens fotspår. Jag tror faktiskt att Nilson skulle känna igen sig om han levde och kunde se in i vårt medvetande när vi läser detta. En av denna uppsats utgångspunkter är två ord i ett kvalitetsdokument. Orden är "omväxlande landskapsformationer", behandlar en vandringsled och kommer av en önskan att göra leden bättre. Jag tror att dessa ord väcker liv i så många varierande bilder hos alla som de riktas till att deras värde som förmedlare av en intention blir begränsad. I mitt arbete har jag försökt ge begreppet en något mer specifik betydelse. Kan landskapsupplevelse gå via vetenskap och landa i några få ord med något som helst värde bevarat? Du som läsare bjuds in att följa min process.

Ett stort tack riktas till min handledare Maria som varit ett ovärderligt stöd och en källa till kunskap som lyft nivån på mitt arbete. Alla eventuella brister i arbetet är min egen skuld. Under arbetets gång har jag även haft mycket hjälp av grupphandledningar tillsammans med Johanna, Mirjam, Sofie och Martin som bidragit med struktur och drivkraft för att komma vidare i processen. Ett extra tack till Martin för hjälp med korrekturläsning. Jag vill också tacka Björn och Barbro som även de hjälpt mig med korrekturläsning av uppsatsen.

Tack alla ni!

Viktor Erik Jensen

Lund, 26 Maj 2015

Innehåll

Sammandrag

Abstract

Förord

Inledning.....	1
Bakgrund.....	1
Mål och syfte.....	2
Material och metod.....	3
Utvecklingsuppdrag Skåneleden.....	5
Inspiration från Tyskland och övriga Europa.....	7
Vandrarens landskapsupplevelse.....	13
Landskap för vandrare.....	13
Skåneledens landskap.....	15
Naturlandskapets begreppsbredd.....	15
Landskapsperception - upplevelsen av landskap.....	17
Landskapets estetik.....	19
Mer än estetik.....	20
Ljus och rum.....	20
Upplevelsen i rörelse.....	21
Upplevelsen genom kroppen.....	22
Resultat.....	27
Att ge vandraren omväxlande landskap.....	27
Avslutande diskussion och reflektion.....	29
Referenser.....	31

Inledning

Bakgrund

Under utbildningen till landskapsarkitekt har Skåneleden flera gånger förts fram som ett värdefullt inslag i landskapet. Den har inte minst av studenterna framhållits som något att knyta an till och utveckla. Jag har kommit att fundera mer och mer kring leden och frågor som vem som egentligen använder leden, varför den är värdefull och vad kommunerna har för nytta av att den existerar. Det finns alltså en stor mängd uppslag för en kandidatuppsats kopplade till Skåneleden.

För några år sedan påbörjade jag en genomvandring av samtliga delar av Skåneleden och har klarat av kanske en sjättedel när uppsatsen skrivs. Under mina vandringar möter jag sällan andra vandrare utanför de delar där Skåneleden löper genom speciella strövområden, naturskyddsområden eller liknande väldefinierade besöksmål. En del av sträckorna är rena transportsträckor mellan intressantare delar vilket besviket påpekades av en av de sällsynta medvandrare jag mötte förra våren. De var i ett sällskap om fyra varav en ordagrant sa: "Varför går vi här? Det är mycket finare på Österlen".

Planeringen för det som skulle bli Skåneleden startades 1973 på initiativ av Friluftsförbundet som tillsammans med länsstyrelsen i Kristianstad län och friluftsförbund enades om lämpliga övergripande ledplaceringar i landskapet. Efter några års undersökningar bildade Länsarbetsnämnden, naturvårdsenheten vid länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen 1976 en projektgrupp där markägareföreningar, friluftsföreningar och kommuner sedan också tog plats. Efter utredningar kring ledens organisation där kommunalt huvudmannaskap förordades blev Sölvesborgs kommun den första att ta ett sådant ansvar. Projektgruppen med Folke Friberg som konsult planerade den första sträckningen av leden.¹

1978 invigdes första sträckan och de enskilda kommunerna började utveckla leden till dagens nätverk. 1990 gjordes stiftelsen Fritidsområden i Skåne till huvudman för leden i syfte att långsiktigt strukturera det kommunsamordnande arbetet. Sedan 2011 är Region Skåne huvudman för leden och utvecklingsarbetet med leden ska passas in i övrigt regionalt planeringsarbete.² Som utgångspunkt har Region Skåne tagit fram rapporten *Skåneleden – mot en hållbar exportmogen led av internationell standard* vilken målar upp Skåneleden som en framtida exportvara som utöver rekreation ska ge inkomster och arbetstillfällen åt regionen.³

Från starten har Skåneleden varit ett projekt med många inblandade organisationer där en övergripande kontroll successivt etablerats över kommunernas ursprungliga ledning. I skrivande stund har ett dokument med förslag till kvalitetsstandard varit ute på remiss. Där nämns att "leden ska erbjuda omväxlande landskapsformationer"⁴. Men vad innebär detta? Vad uppfattar en vandrare som omväxlande landskap?

¹ Petersson, 1981, sid 19-21

² Skåneleden. *Historik*, 2015-04-25

³ Norrby, 2013

⁴ Region Skåne, 2014, sid. 7

Mål och syfte

Målet med uppsatsen är att utifrån Region Skånes rapport för Skåneledens utveckling och den föreslagna kvalitetsstandarden reflektera över faktorer som påverkar vandrarens landskapsupplevelse.

Syftet är att utveckla kvalitetsstandardens formulering om *omväxlande landskapsformationer* så att den som läser bättre ska greppa det koncept eller den tanke som Region Skåne vill förmedla. Dessa reflektioner kan förhoppningsvis hjälpa de olika aktörer som utvecklar Skåneleden att utvärdera befintliga ledsträckor, planera nya leder och göra omdragningar.

Material och metod

Uppsatsen består av litteraturstudier inriktade på landskapsupplevelse med fokus på vandrare. Det finns mycket skrivet om människans upplevelse av natur och landskap, men ganska lite om just vandrarens upplevelser. Den litteratur som finns är till stor del skriven utifrån ett evolutionärt perspektiv där människans reaktion på naturen styrs av instinkter. En del av forskningen har även utgått från en snäv tolkning av naturupplevelsen där rörelse och multisensoriska intryck inte fått plats. Individuella och kulturella skillnader har antagits vara av underordnad betydelse. Forskningen på området har inte heller i någon högre grad undersökt om olika miljöer påverkar människans upplevelse på olika sätt.⁵ Redan 1983 noterades att det framför allt var den visuella upplevelsen av landskapet som studerades⁶.

Den något enkelspåriga teoretiska grunden har kompletterats med en mer helhetsinriktad praktiskt och erfarenhetsbaserad designlitteratur. Detta eftersom praktiker i högre grad har tvingats förhålla sig till verklighetens mångfacetterade designuppdrag där teoretiker kunnat verka med ett snävare fokus.

Av dessa skäl har materialinhämtningen gjorts från ett relativt brett område i syfte att fånga upp litteratur som behandlar forskning utanför huvudfåran. Syftet har varit att få en mer uppdaterad och sammanställd bild av människans generella och vandrarens specifika upplevelse av landskap. Källmaterialets olika delar har utifrån detta perspektiv utvärderats i förhållande till varandra och övervikten av generella studier av rent statisk visuell karaktär har försökt balanseras.

I materialinhämtningen har utgångspunkten varit Region Skånes två dokument gällande Skåneledens utveckling, vilka nämns i bakgrunden. Ur källförteckningar och sökningar efter litteratur kring vandringsleder har ett källmaterial med bredd i både publiceringsform och syfte kunnat sammanställas. Region Skånes omnämnande av Kulleleden som förebild ledde arbetet till den tyska vandringsforskningen som i sin tur pekade mot äldre miljöpsykologisk forskning. Genom sökningar i SLU Bibliotekets söktjänst Primo, Researchgate.com och Google.com har material kunnat lokaliseras. Sökningarna har gjorts med sökorden "landscape", "perception", "experience", "hiking", "walking", "path", "landskapsupplevelse", "vandring" och närliggande termer.Handledaren Maria Kylin har även bistått med introduktion till seminariet *Running and Landscape* som resulterade i både muntliga och skriftliga källor. Handledaren har även förmedlat Kenneth Olwigs text. Ur källförteckningar har ytterligare källmaterial kunnat erhållas.

I kapitlet *Utvecklingsuppdrag Skåneleden* beskrivs och analyseras rapporten *Skåneleden - mot en hållbar exportmogen led av internationell standard* för att få fram relevanta frågor som uppsatsen kan förhålla sig till. I kapitlet *Vandrarens landskapsupplevelse* beskrivs och sammanfattas en mängd litteratur från olika vetenskapsinriktningar och praktiker för att problematisera begreppet "landskapsupplevelse" och utveckla vad det kan innebära för kriteriet "omväxlande landskapsformationer". Slutligen görs, i resultatkapitlet, ett försök till sammanställning av vad formuleringen omväxlande landskap kan betyda.

⁵ Mausner, 2004, sid. 2-3

⁶ Ulrich, 1983, sid. 86

Utvecklingsuppdrag Skåneleden

År 2011 beslutade dåvarande Regionala Tillväxtnämnden att Region Skåne skulle bli huvudman för Skåneleden⁷. Skåneleden är idag ett nätverk bestående av över 100 mil vandringsleder⁸ som sträcker sig genom 29 kommuner, inklusive en i Halland och en i Blekinge⁹. I *Skåneleden – mot en hållbar exportmogen led av internationell standard* konstateras att leden tidigare utvecklats genom satsningar på konkurrenskraft, tillgänglighet, Region Skånes folkhälsoarbete och ett mål om attraktiva och välbesökta naturområden. Ett tydligt samlat mål för Skåneleden har dock saknats. Skåneleden ses i rapporten som en värdefull resurs för utveckling av landsbygdsturism och möjligheten till hälso- och prestationsfrämjande vistelse för människor där speciellt barn och unga framhålls. Vidare nämns även hur satsningar på Skåneleden kan bidra till att uppfylla föreslagna friluftspolitiska nationella mål. Rapporten förklarar att satsningarna på turism inte utesluter satsningar på naturpedagogik.¹⁰

I sammanfattningen av rapporten sägs att med en kraftsamling från Region Skåne och externa aktörer skulle Skåneleden kunna utvecklas med avseende på kulturvärden, tillgänglighet, service och upplevelser i ren natur och bli en kvalitativ låglandsled. Satsningar riktade mot internationella besökare väntas även gynna de skånska användarna av leden. Sex framgångsfaktorer beskrivs som avgörande för att Skåneleden ska uppnå de mål som Region Skåne satt upp för leden. Faktorerna är:

(1) Nya Målgrupper, (2) Högre standard på leden, (3) Ökad tillgänglighet: buss/tåg/gateways, (4) Skapa produkten Skåneleden; öka service, paket, aktivitet, (5) Tydligare och effektivare organisation med markägarnas engagemang, (6) Bättre marknadsföring.

Region Skåne menar dock att det inte är rimligt att hela leden kan uppnå målet om exportmognad.¹¹

Enligt *Bilaga 1* till rapporten förklaras exportmognad vara definierat av kommunikationsföretaget Visit Sweden med ansvar för internationell marknadsföring av Sverige. Definitionen handlar om besöksmåls organisation, utbud av boende, aktiviteter och restaurangverksamhet. Språkanpassad kommunikation, varumärken och affärsmodeller är andra saker som specificeras. Som näst sista punkt nämns att destinationen bör arbeta för kvalitetssäkring av sina produkter.¹² Kravet om exportmognad kan alltså inte sägas handla om detaljer i ledens fysiska utförande eller dragning. Kvaliteten ska säkras men det specificeras inte hur de landskapliga upplevelsevärdena ska bedömas.

⁷ Norrby, 2013, s. 6

⁸ Skåneleden. *Historik*, 2015-04-25

⁹ Skåneleden. *Skåneledskommuner*, 2015-04-25

¹⁰ Norrby, 2013, Bilaga 3, s. 3

¹¹ Norrby, 2013, sid. 2-3

¹² Norrby, 2013, Bilaga 1, s. 1

Utredningen beskriver vidare hur en målsättning för framtiden är att Skåneleden ska bli ett begrepp som omfattar flera andra typer av leder som ridleder, snorkelleder, kanotleder och cykelleder¹³. Region Skånes vision omfattar alltså flera andra grupper än vandrare som på olika sätt ska uppleva Skånes landskap. Om Skåneleden i framtiden kommer omfatta flera olika sorters vistelser eller nyttjande av naturen med olika krav på tillgänglighet och utformning av leden är det möjligt att vandrarens perspektiv prioriteras ned.

I rapporten specificeras fyra målgrupper som man önskar studera närmare kopplat till specifika förutsättningar i Skåne. Dessa baseras på studier kring andra leders utveckling och de slutsatser man dragit är:

Flanören - endagsvandrare till en utpekad destination och tar gärna del av stads- och kulturutbud i kombination med vandring

Vagabonden - livsstilsvandraren som vandrar flera dagar men bor bekvämt och vill äta bra

Trekkern - vandrar i flera dagar i lite tyngre terräng och kräver hög standard på vandringsupplevelsen

Novisen - skånska medborgare som är ovana att vistas i naturen¹⁴

Region Skåne vill alltså i sitt arbete med utveckling av Skåneleden satsa på besökare med skilda krav på vandringsupplevelsen, vandringens längd och svårighetsgrad och med betydande variation i naturvana. Detta är faktorer som kan tänkas ha betydelse för hur olika vandrare upplever samma landskap längs Skåneleden.

¹³ Norrby, 2013, s. 2

¹⁴ Norrby, 2013, s. 8-9

Inspiration från Tyskland och övriga Europa

I *Skåneleden – mot en hållbar exportmogen led av internationell standard* beskrivs Kullaledsprojektet som en förebild för arbetet mot exportmognad¹⁵. Kullaleden är en 70 km lång del av Skåneleden belägen på Kullahalvön vid Helsingborg och Ängelholm¹⁶. Man har i projektet arbetat för att utveckla leden enligt European Ramblers' Associations (ERA) kriteriesystem Leading Quality Trail (LQT). Rapporten lyfter fram att LQT skiljer sig från hur Skåneledens etapper skapats utifrån lägerplatser och tillgänglighetskrav.¹⁷ ERA är en paraplyorganisation som samlar 61 vandringsorganisationer från europeiska länder. Svenska Turistföreningen representerar svenska vandrare i organisationen. ERA menar att applicering av deras LQT, som baseras på mångårig praktisk erfarenhet av kvalitetssäkring, innebär att vandringsleders attraktivitet blir mätbar och garanterar en högkvalitativ vandringsupplevelse.¹⁸

Det råder viss diskrepans mellan innehållet i den engelskspråkiga informationsbroschyren¹⁹ om LQT som ERA tillhandahåller och den till svenska²⁰ respektive danska²¹ översatta texten. Det svenskspråkiga dokumentet saknar viss information om hur olika kriterier ska bedömas och både det svenskspråkiga och det danskspråkiga avviker delvis i definitionerna av de olika kriterierna jämfört med det engelskspråkiga dokumentet.

I huvudsak är kriterierna uppdelade i två grupper där några är absoluta krav som kallas kärnkriterier medan merparten kallas valkriterier. Vandringsleden bedöms utifrån hela sin längd, för varje dagsetapp och i 4-kilometersektioner. För hela sträckan och dagsetapperna ska kärnkriterierna uppfyllas och för varje 4-kilometersektion ska 11 av de 23 valkriterierna vara uppfyllda. Valkriterierna indelas dessutom på fem grunder vilka är ledens beskaffenhet, ledmarkering och besöksguidning, natur/landskap, kultur och civilisation.²² Några kriterier hamnar utanför uppsatsens ramar då vandrarens upplevelse av landskapet inte direkt beror på hur dessa uppfylls. Fritt översatt från engelska är de relevanta valkriterierna och kärnkriterierna enligt följande tabeller:

¹⁵ Norrby, 2013, s. 13

¹⁶ Kullaleden, 2015-04-25

¹⁷ Norrby, 2013, s. 13

¹⁸ European Ramblers Association, 2015-04-25

¹⁹ European Ramblers Association, LQT brochure EN

²⁰ European Ramblers Association, LQT criteria Sweden

²¹ European Ramblers Association, LQT criteria Denmark

²² European Ramblers Association, LQT brochure EN

	Ledens beskaffenhet	Begränsning
1	Naturstigar - naturliga, icke byggda utan konstgjord överbyggnad, lättvandrade	Minst 1000 m. Ger en extrapoäng om över 2000 m
2	Leder med överbyggnader - stigar med konstgjorda lösa ytbeläggningar	Ingen gräns
3	Ojämna men passerbara leder - exempelvis steniga stigar, utskjutande stenblock, kraftigt eroderade stigar	Maximalt 300 m
4	Belagda ytor - asfalt, betong	Maximalt 500 m
5	Stigar smalare än 1 m, naturstigar, av säkerhetsskäl överbyggda stigar	Minst 500 m. Ger dubbla poäng om över 1500 m
6	På vältrafikerade vägar och osäkra korsningar	Maximalt 50 m
7	Bredvid vältrafikerade vägar - upp till en filbredd från vägen	Maximalt 300 m
	Natur/Landskap	
11	Variation - distinkt olika landskapsformationer	Minst 3
12	Naturlig tystnad - Inga maskin- eller trafikljud	Minst 1000 m i sträck
13	Attraktiva naturliga landskap - speciella biotoper eller geotoper, imponerande skogar, kustlandskap, klippformationer, odlingsområden etc.	Minst 1. Fler ger en extra poäng
14	Naturliga vatten - exempelvis källor, bäckar, floder, sjöar, träsk etc.	Minst 1. Fler ger en extra poäng
15	Platser med naturlig skönhet - exempelvis höjder, raviner, stenblock, grottor, vattenfall, naturarvsplatser	Minst 1. Fler ger en extra poäng
16	Imponerande utsikter - kontinuerlig fri sikt under minst tre år i 45 graders vinkel och med 2000 m sikt	Minst 1. Fler ger en extra poäng
	Kultur	
17	Tilltalande urbana vyer - exempelvis gamla stadsdelar, representativa byggnader och torg, lantliga byscenerier	Minst 1. Fler ger en extra poäng
18	Lokala sevärdheter - kulturella och historiska platser av lokal och/eller regional betydelse	Minst 2
19	Nationella sevärdheter - exempelvis slott, kloster och nationalmonument	Minst 1. Fler ger en extrapoäng
	Civilisation	
20	Intensivt exploaterad omgivning - intensivt bebyggda områden, industriområden, vattenreningsverk	Maximalt 300 m

Tabell 1: Urval av valkriterier från LQT²³

²³ European Ramblers Association, LQT brochure EN

Ledens beskaffenhet	Begränsning
Naturstig	Minst 35 % av hela leden ska kunna räknas som naturstig
Ojämna men passerbara leder	Maximalt 5 % av hela leden och maximalt 1500 m sammanhängande
Belagda ytor - asfalt, betong	Maximalt 20 % av hela leden och maximalt 300 meter sammanhängande
På vältrafikerade vägar	Maximalt 3 % av hela leden och maximalt 300 meter sammanhängande
Bredvid vältrafikerade vägar	Maximalt 10 % av hela leden och maximalt 3000 meter sammanhängande
Variation	Minst 2 formationsförändringar per 8 km
Upplevelse/äventyrspotential	Minst 4 poäng per 8 km för valkriterierna 13-19
Intensivt utnyttjad omgivning	Maximalt 10 % av hela leden och maximalt 3000 m sammanhängande

Tabell 2: Urval av kärnkriterier från LQT²⁴

ERA lämnar via sina publicerade dokument ingen upplysning om källorna till de kvalitetskrav som specificeras i LQT. Kriterierna är enligt författarens mening snarlika innehållet i den översättning till svenska som Andora Nejsum gjort av den tyska vandringsforskaren Rainer Brämers checklista i sin kandidatuppsats *Inventering av Gislavedsleden*²⁵.

Genom e-postkorrespondens med Klaus Erber vid Deutsches Wanderinstitut förmedlas att Rainer Brämer initialt utvecklade kriteriesystemet åt Deutscher Wanderverband vilka arbetade med vandringsleder som inte planerades specifikt för turister. Brämer har sedan fortsatt kvalitetsarbetet inom Deutsches Wanderinstitut där man ser de grundläggande kriterierna som förhållandevis tekniska till sin natur. Man har utvecklat bedömningen av upplevelsevärde och skapat ett mer nyanserat bedömningsinstrument.²⁶

ERA, genom Liane Jordan, beskriver historiken som ett samarbete mellan de två organisationerna där kvalitetskriterierna är baserade på samma studier av tyska vandrares upplevelser. Organisationerna har sedan gått skilda vägar där Deutscher Wanderverband genom ERA utvecklat standarden mot europeiska vandringsleder. Jordan berättar att ERA arbetar med utbildning av organisationen kring den aktuella leden som själva styr arbetet och gör bedömningar. Deutsches Wanderinstitut beskrivs som mer egenarbetande där kunskap om vad som höjer kvaliteten på en led inte förmedlas till den lokala organisationen.²⁷

För en tysk vandringsled blir alltså frågan om man värdesätter egen kompetensutveckling framför en mer detaljerad konsultbedömning. För Region Skånes organisation kring Skåneleden, som nu satsar på turism men också vill arbeta på egen hand med kvalitetsbedömning, kan båda alternativen vara intressanta. Men vad utgör då grunden för det tyska, och numer även det europeiska, kvalitetsarbetet för vandringsleder?

²⁴ European Ramblers Association, LQT brochure EN

²⁵ Nejsum, 2011, s. 8-9

²⁶ Erber, Klaus, e-post, 2015-04-29

²⁷ Jordan, Liane, e-post, 2015-04-28

Nejsum har studerat Brämers tyskspråkiga litteratur (som författaren till denna uppsats inte kan tillgodogöra sig på tillfredsställande vis) och berättar att det nästan årligen sen 1998 genomförts profilstudier i Tyskland där man undersökt vandrarens preferenser i syfte att anpassa befintliga leder och den infrastruktur som hör till vandringslederna. Några av dessa studier presenteras närmare och det framgår att vandrarna till stor del utgörs av medelålders personer och att flertalet är ute och vandrar på grund av kärlek till naturen. Nejsum berättar även att vandrarna består av grupper med olika vana av vandring och med olika önskemål om vandringen såsom kulturella upplevelser, tystnad, motion eller nyfikenhet på det okända. Längden på vandringarna för de olika personerna skiljer sig också från turer på 10 km till 30 km. Några bär med sig bagage medan andra får det transporterat. Enligt Nejsum framkommer i Brämers undersökningar även att vandrare mest tycker om utsiktspunkter, trevliga serveringsställen och mjuk markbeläggning medan asfalterade leder och trafikljud förs fram som oönskade inslag. Under arbetet med profilstudierna framkom i början inget entydigt objektiskt svar på frågan om vad som är ett skönt landskap. Den typ av landskap de undersökta personerna var vana vid från sin hemplats var oftast också den som de tyckte mest om. Nejsum berättar att vidare undersökningar med miljöpsykologiska fotostudier enligt Brämer senare visade på vissa gemensamma preferenser beträffande vackra landskap hos människor i industrialiserade länder i Amerika, Asien och Europa. Dessa ska vara "närheten till naturen, vatten, öppet landskap, stor omväxling, klara gränser och mjuka linjer" samt frisk luft och tystnad. Undersökningar av vandrarens önskemål om vandringsleder har visat att vackert landskap, vida vyer och naturstigar är det som efterfrågas. Brämer har sammanställt en lista om 34 kriterier och en kortare version om 25 kriterier.²⁸

Den sammantagna bild som framträder ur kombinationen av Nejsums förmedling av Brämers miljöpsykologiskt anstrukna forskning, de båda vandringsorganisationernas utsagor via e-post samt uppsatsens undersökning av LQT (som alltså redan applicerats på Kullaleden som är en del av Skåneleden) verkar indikera att Region Skånes utvecklingsförslag kan komma att bli begränsat till den visuellt inriktade huvudfåran inom området landskapsupplevelse. Detta innebär inte att LQT skulle vara ett dåligt val, men för att dra nytta av all forskning och erfarenhet kan komplementär kvalitetsvärdering behövas.

Beskrivningen av vandrarnas karaktär kan jämföras med de fyra grupper som Region Skåne vill satsa på. De olika gruppernas egenskaper och inställning till vandring kan sägas spänna över samma breda spektrum som vandrarna i de tyska undersökningarna. Med tanke på den nämnda forskning som visar på överensstämmande landskapspreferenser i den industrialiserade världen kan Brämers kriterier och därmed LQT vara ett intressant utvärderingsinstrument för Skåneleden, om än inte helt självständigt.

Region Skåne har 2014 tagit fram ett förslag till kvalitetsstandard för Skåneleden som omfattar en beskrivning av leden, ansvarsfördelning, ledens utformning och dragning, ledens påverkan på natur och hållbarhet och samhällets krav på leden, krav på entreprenörer utmed leden samt information inom organisationen och information riktad till brukare av leden. I kvalitetsstandarden beskrivs att Skåneleden gör det möjligt för besökare att "ta del av det varierande skånska natur- och kulturlandskapet". Det skrivs även att leden är till för alla skånska medborgare samt besökare utifrån och att nya målgrupper ska attraheras.²⁹

²⁸ Nejsum, 2011, s.7-9

²⁹ Region Skåne, 2014, s. 1-3

Dokumentet beskriver också den önskade standard på landskapet som ovanstående vandrare ska uppleva. Här presenteras hur leden efter kvalitetskontroll ska upplevas och relevanta kriterier formuleras enligt följande:

Naturtyper och sevärdheter specifika för aktuellt område skall passeras.

Leden ska erbjuda omväxlande landskapsformationer.

Leden ska vara fri från nedskräpning.

Leden skall vara garanterat gångbar med en korridor fri från hinder på minst en meter i bredd och två meter i höjd.

Ovanstående korridor skall också vara befriad från högt växande eller inhägnade vegetation.

Leden skall i möjligaste mån dras utmed existerande naturstigar och undvika vägpartier.

Vid erosionsåtgärder skall naturligt lagningsmaterial användas som passar in i miljön.

Vid passage över fuktiga partier skall spång eller bro byggas. Besökarna skall under normala väderomständigheter kunna förbli torrskodda utmed hela leden.

Där terrängen och markägarförhållandena tillåter en utveckling av sammanhängande tillgänglighetsanpassade ledpartier, som ett komplement till ordinarie ledsträckning, skall så ske när finansiering är möjlig.

Asfalterade bilvägar skall undvikas i möjligaste mån och får aldrig överstiga 1 km i sammanhängande sträcka eller mer än 10 % av etappens totala längd.

Ingen ledsträckning får förekomma utmed bilvägar som tillåter en högre hastighet än 70 km/h.

Anordningar som spänger, broar och trappor etc. skall i möjligaste mån följa Naturvårdsverkets vägledning i skriften "Friluftsanordningar".

Anordningar som tillhör leden skall vara tillverkade av miljövänligt material och smälta väl in i miljön där de är placerade.³⁰

Kriterierna kan sägas följa i den tradition som LQT ger uttryck för men är i allmänhet inte lika detaljerade eller kvantifierade. Själva ledens utformning, med avseende på underlag och tillgänglighet, är mer detaljerad medan det omgivande landskapet beskrivs i mer svepande ordalag. Om man sätter tilltro till Brämers forskning och LQT kan det vara möjligt att utveckla lydelserna om omväxlande landskapsformationer och områdesspecifika naturtyper och sevärdheter.

³⁰ Region Skåne, 2014, s. 7-8

I kvalitetsstandardens avsnitt om ledens påverkan på natur och hållbarhet och samhällets krav på leden nämns att "Skåneleden skall framförallt gå genom några av Skånes vackraste och mest skyddsvärda naturområden och förbi olika historiska kulturminnen, fornlämningar och kulturmiljöer som är intressanta för vandraren"³¹. Detta kan ställas i kontrast mot formuleringen i andra meningen i uppräkningsdelen över vad som ska känneteckna den framtida leden. Där står att "leden skall vara sammanhängande utan avbrott"³². För att förena de olika kraven måste sådana vackra och skyddsvärda landskap med kulturminnen etc. förekomma i huvudsakligen kontinuerliga stråk genom hela Skåne där leden löper. Det är möjligt att landskapet kan sägas följa dessa krav men det är också möjligt att något av kriterierna måste nedprioriteras. För att säkra vandrarnas upplevelse av varierade och vackra landskap, vilket är grundläggande enligt tidigare resonemang, kan kravet om en sammanhängande led vara svårt att uppfylla. Det blir en fråga om ledkvalitet visavi ledkvantitet. Den sammanhängande leden kan å andra sidan vara en garant för att ett representativt utsnitt av Skåne presenteras för vandraren.

Vad är då landskapsupplevelse och vad har de tidigare beskrivna kriterierna med landskapsupplevelsen att göra?

³¹ Region Skåne, 2014, s. 12

³² Region Skåne, 2014, s. 7

Vandrarens landskapsupplevelse

I förra avsnittet presenterades resultaten av ledutvecklingsarbete i framförallt Tyskland. Visst vetenskapligt stöd för människors uppfattningar och upplevelser av landskapliga kvaliteter nämndes. Har liknande erfarenheter dragits på fler ställen och vilka resultat finns det idag inom det vetenskapsfält som den praktiska ledutvecklingen med sina kvantitativa mätinstrument lutar sig mot?

Landskap för vandrare

I handboken *North Country National Scenic Trail*, som är en sammanställning av erfarenheterna av ett uppbyggnaden av leden med samma namn i USA, beskrivs hur en vandringsled ska planeras med tanke på vandrarens upplevelser. En vandringsled ska erbjuda möjlighet till stimulering av sinnena, vara en plats för lärande, kännas säker, ge rekreation och fysisk träning samt ge användaren en överväldigande känsla av tillfredsställelse. För att uppnå detta är variation nödvändigt. Likhet och förutsägbarhet ska undvikas. Efter varje sväng, raksträcka eller passage av ett backkrön ska en ny upplevelse finnas. Ljud av vind och vatten, dofter av blommor, svalkan under skuggande träd en varm dag eller oväntade panoraman är saker som beskrivs ge eftertraktade sinnesintryck och minnen. Landskapets historia är en viktig aspekt som bör visas fram längs leden.³³

Figur 1: Ett oväntat panorama längs Skåneleden (Foto: Viktor Erik Jensen, 2014-04-16)

I *North Country National Scenic Trail* noteras att variation är viktigt men att vandrare främst uppskattar skogklädda områden. Vidare beskrivs hur leden bör utnyttja terrängvariationer genom att omväxlande löpa längs höjdryggar och dalgångar. Det är viktigt att lämna en del upplevelser åt fantasin och inte låta leden ta vandraren upp på varje kulle eller ner i varje dal.³⁴

³³ United States Department of the Interior - National Parks Service, 1996, sid. 4-5

³⁴ United States Department of the Interior - National Parks Service, 1996, sid. 18

I *Aesthetic and Affective response to Natural Environment* betonar Roger Ulrich att landskap som fortsätter bortom den direkta siktlinjen och döljs bakom krökar på stigen eller längs dalgångar ger upphov till nyfikenhetskänslor hos betraktaren. En tankeprocess startar kring det som döljs och vi drivs av en vilja att upptäcka vad som finns längre bort. Men betraktaren uppskattar bara sådana landskap om hon känner sig säker i miljön.³⁵

Det som för en människa leder till nyfikenhet kan för en annan människa tänkas skapa osäkerhet och rädsla. Vid planering av vandringsleder måste man väga överblickbarhetens trygghet mot behovet av att skapa spänning och nyfikenhet. Det är rimligt att anta att möjligheten till alternativa vägar gör det möjligt att uppskatta den osäkerhet som dolda avsnitt av landskapet ger. Således kan det vara lämpligt att arbeta med rakare vägar genom tätare skogar och snirkligare vägar genom mer öppna landskap.

Några grundläggande principer för dragning av vandringsleden enligt *North Country National Scenic Trail* inkluderar att leden ska erbjuda varierade vyer och upplevelser genom att passera genom geografiskt, vegetativt och kulturellt varierade områden. Vandringsleden ska även återge det större landskapets stämning och atmosfär.³⁶

Roger Worthington et al. redovisar i *Site planning and design for recreation and nature tourism* för erfarenhetsbaserad kunskap om hur rekreativa miljöer i skogar kan byggas upp. Worthington et al. menar att besökare i rekreationsområden förlagda till skogsmiljöer uppskattar sådana element som stora träd, historiska detaljer, skymtar av vatten och varierade habitat för djur. Betydelsen av gläntor och andra öppna ytor eller öppningar mot omkringliggande landskap understryks. Vidare betonar Worthington et al. ett antal principer för att skapa en estetisk upplevelse i skogen. Inramning eller filtrering av utsikter med hjälp av vegetation är en aspekt. Platsskapande gläntor som fylls av dagsljus och bjuder in till pauser är en annan aspekt som författarna menar rentav kan få spirituella dimensioner för en besökare. Det är dessutom önskvärt att skapa en förståelse för miljön genom att involvera sådana element som bäckar, kullar och raviner som bygger upp det specifika landskapet. Genom att låta besökaren komma i kontakt med avverkad skog kan flera sinnen samverka för att skapa en förståelse för den produktionsskog besökaren befinner sig i.³⁷

Skåneleden löper genom landskap som de olika markägarna styr över och därför kan troligtvis inga stora ingrepp göras på platserna. Den som planerar en sådan vandringsled får istället försöka hitta redan befintliga platser med dessa kvaliteter att dra leden utefter. Förekomsten och placeringen av gläntor, historiska platser, kullar och mer abstrakta företeelser som landskapets stämning och spirituella dimensioner i det skånska landskapet blir avgörande för ledens karaktär. En kännedom om Skånes landskap är därför viktig för den som vill utveckla Skåneleden med ett helhetsgrepp.

³⁵ Ulrich, 1983, sid. 103-104

³⁶ United States Department of the Interior - National Parks Service, 1996, sid. 15

³⁷ Worthington et al., 2009, sid. 208-209

Skåneledens landskap

För att förstå det landskap som Skåneleden löper genom, något som kan vara viktigt att förhålla sig till när beskrivningar av landskapsupplevelser ska tolkas, kan bakgrundsbeskrivningen till den första guiden för Skåneleden vara till hjälp.

Lars Petersson et al. beskriver det skånska landskapet som tätt befolkat med svenska mått mätt. Naturen i Skåne ger en bild av hela landet. De södra delarna domineras av bördig slätt och inslag av bokskog. Den norra delen av Skåne påminner om de mellansvenska skogsbygderna och författarna menar att även norrländsk natur står att finna längst i nordost. Samtliga svenska naturtyper utom fjäll kan återfinnas i Skåne. Landskapet ramas in av sandstränder längs en nästan 50 mil lång kust och ges omväxling av böljande åsar. Av mer kulturellt betingade attribut nämns förekomsten av ett flertal slott, parker och trädgårdar med trädslag som äkta kastanj, magnolia och valnöt. Skåne sägs ha en högst varierad växtlighet och landskapstyper av olika slag.³⁸

I Skåne som är tätbefolkat kan den urbana prägel på landskapet sägas vara betydande i förhållande till mer vilda eller orörda naturlandskap. Människor kan tänkas ha olika uppfattning om huruvida det skånska landskapet utgörs av natur- eller kulturlandskap. Naturbegreppet i sig rymmer en stor bredd och har förändrats över tiden.

Naturlandskapets begreppsbredd

Olwig berättar i *“Views” on Nature* att landskap och natur sett som någonting man upplever som en utsikt var något som växte fram under 1600-talet. Tidigare sågs naturen som en skapande och kontrollerande bakgrundsprocess som genererade det som i sin tur sågs av betraktaren. Naturen var ingenting man kunde betrakta som en vy. Olwig menar att naturvetenskapsmän idag uppfattar naturen på ett liknande sätt där den undersöks med avseende på processer, interaktioner, populationsdynamik med mera. Naturen visualiseras som tabeller och diagram men sällan som scenerier vilket Olwig menar tyder på att vårt moderna naturkoncept inte är färdigutvecklat utan i viss mening fortfarande befinner sig på 1600-talet.³⁹

Olwig beskriver vidare hur människor idag lever i en tradition från landskapsmålarna under renässansen där motiv från början komponerades fritt efter estetiska preferenser för att därefter utvecklas till uppsökande av sådana platser som påminde om förlagorna och att idag ha tagit formen av fotografering av vackra vyer på förutbestämda platser i nationalparker. Under åren har naturbegreppet utvecklats till att omfatta ett spektrum av landskapstyper från det vilda till jordbrukslandskapet och med den landskapspreferenserna. Men Olwig noterar att detta främst gäller samhällets mer utbildade skikt som fostrats in i denna syn på vackra landskap. Människor med lägre utbildningsnivå har också de socialiserats till en liknande syn på landskapen men Olwig menar att de grupperna och även barn har preferenser för landskap som inte är lika styrda av det visuella.⁴⁰

³⁸ Petersson, 1981, sid 11-15

³⁹ Olwig, 1993, sid. 90-103

⁴⁰ Olwig, 1993, sid. 90-103

Studier, presenterade av Ulrich, visar att nästan alla urbana miljöer värderas lägre än naturmiljöer när människors preferenser testas. Människor räknar emellertid in sådant som åkrar och golfbanor i kategorin natur vilket betyder att det inte går att skilja på natur och människoskapade miljöer.⁴¹

Martin Hellryd som utfört etnografiska intervjuer av ledutvecklare kring Skåneleden för sin masteruppsats citerar en informant som säger att: "det finns inga opåverkade platser i Skåne." Vidare beskriver Hellryd det aktuella landskapet som ursprungligt men samtidigt påverkat av exempelvis jord- och skogsbruk.⁴²

I sin sammanfattning presenterar Hellryd den motsättning som råder mellan dagens vilja att tillgängliggöra alla områden och människors önskan att uppleva samma områden i sina orörda tillstånd. Standardiserad ledmarkering förs fram som ett exempel på tillgängliggöring som förtar en plats unicitet.⁴³

Ulrich påstår att människoskapade objekt i naturmiljöer anses ha en starkt negativ påverkan på den estetiska preferensen. Detta kan avhjälpas något genom att objekten ges en permanent prägel framför en temporär sådan. Skyltar och bilar ses som temporära medan byggnader ses som permanenta. Även färgval som harmonierar med omgivningen och låg kontrast mellan objektet och omgivningen kan minska den negativa påverkan. Samtidigt kan välintegrerade människoskapade objekt inverka positivt på den estetiska preferensen.⁴⁴ Längs en vandringsled som Skåneleden blir det viktigt att fundera över mängden skyltar som sätts upp för att leda vandraren på rätt väg. Parkeringsplatser för angöring av leden och informations-tavlor kan vara viktiga för den som påbörjar sin vandring. Men dessa element kan alltså även störa den som redan är inne på sin vandring och passerar angöringsplatsen. Det kan vara värdefullt att fundera över om själva leden ska löpa en bit från dessa platser och istället låta tydliga stickspår leda vandrare mellan led och omgivande kommunikationsnät.

Region Skånes fyra utpekade besökargrupper har alla det gemensamt att de ska vandra längs leden. Inget nämns om gruppernas specifika intressen i naturen som botanik, ornitologi eller en önskan att lämna staden, men grupperna har olika vana av att vistas i naturen. Fokus för arbetet är de grupper som bidrar till näringslivet.⁴⁵ Området naturpedagogik, som inte är i fokus men dock nämns, kan ha nytta av andra kvaliteter än de rent estetiska. Dock är naturpedagogikens inriktning inte vandrare och därmed inte heller i fokus för denna uppsats. Däremot lyfts de ovana besökarna fram som en prioriterad målgrupp. De kriterier för landskapsvärdering som presenterats ovan i form av LQT och Brämers lista kan ses som ett uttryck för ett visuellt fokus med inriktning på vackra vyer. Enligt Olwig prioriterar alla besöksgrupper inte detta högst. För att en kvalitetsstandard för Skåneleden ska bidra till att skapa sådana ledsträckningar som alla fyra målgrupper upplever passera lämpliga landskap är det viktigt med en utökning utöver de visuella estetiska kraven. I Region Skånes förslag nämns att för området specifika naturtyper ska passeras. Detta kan tänkas omfatta fler värden och upplevelser men för den vandrare som saknar naturvana skulle även ospecifika naturtyper kunna erbjuda upplevelser. Vid planering av en ledsträckning kan man ställas inför valet att välja variation men därmed låta leden passera vanliga naturtyper eller att låta leden löpa en längre sträcka genom en speciell naturtyp.

⁴¹ Ulrich, 1983, sid. 111

⁴² Hellryd, 2015, sid. 66

⁴³ Hellryd, 2015, sid. 70

⁴⁴ Ulrich, 1983, sid. 112-113

⁴⁵ Norrby, 2013, sid. 8-9

Landskapsperception - upplevelsen av landskap

I sin text förklarar Olwig att man kan se hur nationalparker i västvärlden tydligt utmärks av att vara platser med vackra vyer och relativt varierad topografi samt belägna avses från folkrika områden. Platserns ekologiska värden eller närhet till städer och därmed större rekreativa värden har inte haft lika stor betydelse vid valet av område för nationalparker. En del forskare har fört fram att någon naturlag måste vara inblandad och från detta har ett forskningsområde uppstått där man studerat människors landskapspreferenser baserat på foton av landskap. Forskningen har visat att ju mer ett landskap är lämpat för att ses i form av scenerier eller vyer, desto högre värderas landskapen av människor.⁴⁶

Ulrich menar att känslan är central för vår medvetna upplevelse av alla slags miljöer. Inga meningsfulla handlingar eller tankar inträffar utan känslornas inblandning. För att tyda en människas interaktion med sin omgivning är känslotillståndet en viktig indikator. För många människor som befinner sig i naturmiljöer i rekreativt syfte utgör känslomässiga och estetiska upplevelser den största förtjänsten. Ulrich förklarar att forskningen kring visuella intryck dominerar men att andra sinnesintryck kan vara viktiga för upplevelsen av landskapet och bör undersökas i högre grad. Vidare beskriver Ulrich hur människans långa evolution i olika naturmiljöer och känslornas utveckling under denna process gjort att vi måste förstå de adaptiva och kognitiva kopplingar känslorna har och inte betrakta dem som isolerade.⁴⁷

I sin text beskriver Ulrich hur två trender inom tolkningen av känslornas koppling till omgivningen existerar. Den ena trenden förklarar känslorna som direkta svar på den yttre miljön. Känslorna ska ge upphov till reaktioner hos individen som främjar överlevnaden. Ulrich menar att en extrem tolkning av denna trend är att estetiska upplevelser är direkt kopplat till olika elements verkliga eller symboliska betydelse för överlevnad enligt evolutionspsykologiska tankar. Den andra trenden är tolkningen att känslor uppstår som svar på tankeprocesser och alltså styrs av landskapets betraktare mer än av landskapet i sig. Ulrich menar att den senare trenden verkar få mindre och mindre vetenskapligt stöd. Människans allra första reaktion på omgivningen synes vara genom känslor som uppstår ur väldigt lite informationsinhämtning från omgivningen. Några övergripande vaga drag eller omgivningens generella atmosfär sägs vara det som initierar de första känslorna. Enligt Ulrich kan det känslomässiga svaret på en miljö bero på tidigare erfarenheter av liknande miljöer.⁴⁸

Ulrich presenterar en modell för människans känslomässigt baserade svar på en naturmiljö. Han har medvetet reducerat antalet återkopplingar i modellen för att skapa tydlighet. Huvudstrukturen visar hur olika delar av medvetandet påverkar varandra och orsakar revisioner i de känslomässiga upplevelserna i en mångfald av återkopplande processer i hjärnan. Vår kulturella bakgrund spelar roll för tankarna som bearbetar de initiala intrycken. Efter flera steg resulterar processen i motivation eller impulser till handling som i sin tur kan ge upphov till förändrat beteende eller agerande. Vidare beskriver Ulrich hur miljöer som ger upphov till starkare känslor lagras bättre som minnen och hur dessa minnen i sin tur påverkar människans upplevelser av liknande platser.⁴⁹ Här är det intressant att notera hur kulturell bakgrund och förförståelse har betydelse för vår upplevelse av ett landskap.

⁴⁶ Olwig, 1993, sid. 90-103

⁴⁷ Ulrich, 1983, sid. 85-86

⁴⁸ Ulrich, 1983, sid. 88-88

⁴⁹ Ulrich, 1983, sid. 90-93

Philip Thiel beskriver, med andra ord, samma fenomen i *People, Paths, and Purposes* där en persons upplevelse sägs vara "en totalitet av den personens samverkande och kontinuerliga strömmar av handlingar, känslor och tankar" (författarens översättning från engelska)⁵⁰.

Ervin Zube et al. förklarar landskapsperception som en del av interaktionen mellan människor och landskapet. Människan som komponent omfattar tidigare erfarenheter, förväntningar, kunskap samt individers och grupper sociokulturella kontext. Människornas aktiviteter i landskapet påverkar de intryck de får från omgivningen. Landskapskomponenten omfattar hela landskapet men också individuella element. Interaktionen mellan de två påverkar båda komponenterna.⁵¹

I sin litteraturstudie tycker sig Zube et al. kunna urskilja fyra paradigmen gällande synen på landskapsperception och listar dessa enligt följande:

1. Expertparadigmet - Landskapets kvaliteter kan utvärderas av tränade och kunniga observatörer som utbildats inom design, konst och ekologi.
2. Det psykofysiska paradigmet - Landskapets estetiska kvaliteter utvärderas genom att testa gemene man. Landskapets egenskaper anses påverka observatörernas uppfattning och beteende.
3. Det kognitiva paradigmet - Människor tar in information från landskapet och kombinerar den med förväntningar, tidigare erfarenheter och sociokulturell prägling för att skapa meningsfulla associationer ur landskapet.
4. Upplevelseparadigmet - Människor upplever landskapet genom sin interaktion med det och både människa och landskap påverkas av processen.

Zube et al. har funnit att det skrivs mer och mer om landskapsperception utifrån alla paradigmen men menar att under den undersökta perioden 1965 till 1980 så utgick majoriteten av litteraturen från de två första paradigmen med betoning på det psykofysiska paradigmet.⁵²

I sin text ställer Zube et al. frågan om vackra egenskaper i landskap är objektiva eller subjektiva. Vidare kan de estetiska värdena tänkas variera över tid och i olika grupperingar av människor.⁵³

Människor tenderar i allmänhet att ha liknande estetiska preferenser oberoende av inkomstgrupp eller bakgrund på landsbygden eller i staden menar Ulrich. Däremot kan variation i preferenser återfinnas hos sådana yrkesgrupper som arbetar med landskap som arkitekter och landskapsarkitekter.⁵⁴ Det verkar därför extra viktigt att de som arbetar med att planera vandringsleder är medvetna om detta och kanske arbetar med fokusgrupper eller på annat sätt tar in brukarens perspektiv för att inte skapa en landskapsupplevelse som mest tilltalar den redan initierade. Den tillresta vandraren med vana att uppleva olika landskap kan kanske i detta hänseende liknas vid den vana planeraren. I fallet med Skåneleden och Region Skånes strävan att locka breda användargrupper är det därför viktigt att inte enbart fokusera på det brukarsegment som har den största erfarenheten.

⁵⁰ Thiel, 1996, sid. 74

⁵¹ Zube et al., 1982, sid. 3-5

⁵² Zube et al., 1982, sid. 8-13

⁵³ Zube et al., 1982, sid. 21

⁵⁴ Ulrich, 1983, sid. 107

Den kulturella bakgrunden spelar roll för betraktarens estetiska preferens säger Ulrich, men jämförande studier mellan i ena fallet kanadensiska studenter och ugandiska jordbrukare och i andra fallet kinesiska studenter i Singapore och yrkesarbetande brittisk medelklass visar att det finns en stor samstämmighet gällande vilka landskap som föredras framför andra i estetiskt hänseende⁵⁵.

Landskapets estetik

Enligt Ulrich spelar landskapets visuella komplexitet stor roll för upplevelsen av det. Människor har i studier visats estetiskt föredra landskap med varken för hög eller för låg komplexitet. Samtidigt har människors intresse visats öka med graden av komplexitet. Ett landskap med hög komplexitet kan alltså vara intressant utan att människorna för den delen tycker att det är vackert.⁵⁶

Genom ett exempel där en vandrare i vildmarken i ett utmattat och stressat tillstånd stöter på ett estetiskt spektakulärt landskap beskriver Ulrich hur åsynen ger upphov till trevnadskänslor vilka därefter ger vandraren nya krafter⁵⁷.

Lisa Tyrväinen et al. beskriver i *Evaluating the economic and social benefits of forest recreation and nature tourism* att studier i landskapspreferenser gjorts med avseende på produktionsskogar. Generellt sett uppskattas balanserade mönster av ömsom mogna skogar med varierad sammansättning och ömsom öppna ytor. Kvarlämnade fröträd och grupper av oavverkade träd på hyggen påverkar betraktarens bedömning av det visuella intrycket positivt. Produktionsskogar utan spår av mänsklig aktivitet föredras i nordiska studier medan brittiska studier visar på en preferens för skogar där skötseln syns tydligare. Trädbestånd av varierad ålder med moderat siktdjup höjer betraktarens omdöme av en skogsmiljö. Vidare har människor i Finland funnits betrakta ekologiskt riktiga metoder som kvarlämnad död ved med varierad grad av estetisk tillfredsställelse. Somliga anser att platsens värde förhöjs. Andra ser det som skräpigt, även om alla är medvetna om de ekologiska värdena av sådan skötsel. Det finns alltså kulturellt betingade variationer i uppskattningen av produktionsskogars utseende.⁵⁸

Ulrich berättar att markens ytskikt påverkar människans avståndsbedömning och tolkning av rummet hon befinner sig i. En jämn uppbyggnad av objekt eller homogena ytor, som exempelvis en yta med jämnlångt gräs, har visat sig generera mer estetiskt tycke än en komplext varierad uppbyggnad av markskiktet.⁵⁹

Ett av, den i uppsatsen beskrivna, forskningens mer otvetydiga resultat förmedlas av Ulrich. Han förklarar att förekomst av vatten i landskap utmärker sig i studier genom att ge upphov till högre grad av estetisk preferens än motsvarande landskap med avsaknad av vatten. Det finns starkt stöd för att olika former av vatten nästan alltid förhöjer landskapsbilden. Vatten ger snabbt upphov till positiva känslor hos betraktaren.⁶⁰

⁵⁵ Ulrich, 1983, sid. 108-109

⁵⁶ Ulrich, 1983, sid. 96

⁵⁷ Ulrich, 1983, sid. 94-95

⁵⁸ Tyrväinen et al., 2009, sid. 50-52

⁵⁹ Ulrich, 1983, sid. 101-102

⁶⁰ Ulrich, 1983, sid. 104-105

Mer än estetik

Uppfattningen att det visuella intrycket spelar stor roll vid bedömning av ett landskap förmedlar Olwig med erfarenhet från dansk planering av skyddade naturområden. Ett regnväder som påverkar en under andra väderomständigheter estetiskt tilltalande plats gör ett så starkt intryck på utredaren att tidigare förmedlade botaniska, geologiska eller ornitologiska värden blir totalt underordnade vid en bedömning av platsens skyddsvärde. Rumsliga kvaliteter, kontraster, ljus och färger tillsammans med natur och kulturhistoria ger starkast påverkan på de som ska fatta beslut om platsens framtid. Olwig tror att detta beror på en bristande förståelse för hur det visuella landskapet kommunicerar med betraktaren och att det vi inte förstår överväldigar oss.⁶¹ En person som vandrar genom ett landskap och har kunskaper om de delar som bygger upp landskapet kommer alltså att i första hand ändå påverkas av landskapets sammantagna visuella estetik.

Paul Gobster och Lynne Westphal förmedlar resultaten av en studie kring den rekreativa naturmiljön i ett urbant sammanhang kring Chicagofloden. De fann att estetiska hänseenden är viktiga när människor upplever ett landskap men att renlighet spelar en större roll. De fann även att byggnader, broar och andra människoskapade föremål tillsammans med den naturliga skönheten var viktiga för uppfattningen om landskapets estetiska värden.⁶²

Ulrich menar att då människor har lättare att tolka strukturerad information skulle den känslomässiga reaktionen hos en vandrare som stöter på ett storskaligt strukturerat men normalkomplext landskap vara ett förhållandevis lågt intresse. Vandraren skulle däremot tycka om landskapet då det är organiserat. Samma storskaliga landskap men med en högre komplexitet får vandraren att både tycka om och intressera sig för det hon ser.⁶³

Ljus och rum

Tim Edensor tog upp ljusets betydelse för landskapsperceptionen i sitt föredrag under seminariet *Running and Landscape*. På grund av ögonens och hjärnans begränsning uppfattar människor bara en bråkdel av landskapet med synen. Det vi upplever förändras bland annat då ljuset skiftar. Under vissa ljusförhållanden framträder detaljer och fångar vårt fokus och under andra förhållanden ser vi istället ut över vidderna. Edensor exemplifierade detta genom en egenupplevd vandring han gjort längs en dalgång i Skottland. Detaljer som spindelnät och ormbunkar lystes upp av solstrålar och fångade i ena stunden hans öga och medvetande. Fokus växledes därefter till en utsikt över hela dalgången när det koncentrerade ljuset slätades ut och bakgrunden i landskapet framträdde tydligare.⁶⁴

Edensor presenterade under sitt föredrag det faktum att människor i olika kulturer har invanda beteenden relaterade till solljuset. Ett exempel är hur människor i länder med skarp sol anpassar sitt rörelsemönster efter tillgången på skuggiga platser. Rörelsen i småstäder kring Medelhavet går via de skugggivande träd som står att finna.⁶⁵ Detta kan vara relevant om leden ska vara attraktiv för både infödda och inflyttade svenskar. När människor speciellt under sommaren söker sig ut i naturen kan vandring i de öppna landskapen tänkas vara mindre lockande för somliga. Det är rimligt att anta att även ålder spelar roll för denna typen av varians.

⁶¹ Olwig, 1993, sid. 90-103

⁶² Gobster & Westphal, 2004, sid. 155-157

⁶³ Ulrich, 1983, sid. 98

⁶⁴ Edensor, muntligen, 2015-05-07

⁶⁵ Edensor, muntligen, 2015-05-07

En annan aspekt av invanda mönster är stadsmiljöns tydliga ordning i passager och hinder. Då människor i staden sällan kan röra sig in och ut genom stadsrummets väggar kan väggarna längs en skogsstig verka mer eller mindre genomsläppliga. Rumsuppfattningen kan tänkas variera för olika personer på grund av deras tidigare landskapsupplevelser. Det skulle kunna beskrivas som känslan av att röra sig i en tunnel genom skogen eller att röra sig genom skogen i sig. Det är också tänkbart att en naturmiljö med otydlig ordning kan upplevas som odifferentierad av en vandrare och full av variation för en mer van vandrare som kan identifiera fler växtslag eller uppfattar markunderlagets variation bättre.

Ulrich ger stöd för dessa resonemang då han skriver att siktdjupet i landskapet, det vill säga hur långt man kan se mellan exempelvis träd i en skog påverkar betraktarens känslor. Människor ogillar miljöer där siktdjupet är kort. Tidigare upplevelser av olika miljöer påverkar människors uppfattning av vad som ska klassas som ogenomträngligt och vad som kan ses som landskap med stort siktdjup.⁶⁶

Omväxling i landskap kan utan fastställda definitioner vara så tydligt som skillnaden mellan en tät odlad granskog och en öppen åker men också så otydlig som växlingen från ren bokskog till blandskog. För att säkerställa omväxling för ett så brett spektrum av vandrare som Region Skåne vill rikta sig till kan den första sortens variation spela stor roll.

Upplevelsen i rörelse

Ulrich har börjat utveckla teorin kring rörelse i landskapet och säger att en vandring genom naturlandskapet med fokus på de känslor vandraren upplever kan delas upp i en serie närmanden. Varje ny vy leder till en påverkan på känslotillståndet och vandrarens beteende i sitt närmande. I en situation utan fasta vägar kan vandraren välja mellan olika riktningar utifrån de känslor som de olika valmöjligheterna inger. När vandraren närmar sig en miljö med hög grad av ostrukturerad komplexitet, till exempel en snåraktig dunge, måste den obekante vandraren bearbeta den visuella informationen både känslomässigt och genom tankar. Då vandraren på grund av sin rörlighet och närmande den nya miljön riskerar att missa information saktas hastigheten ner. Eftersom den nya miljön är viktig att analysera genereras en känsla av intresse hos vandraren som riktar uppmärksamheten mot det nya. En annan miljö med låg visuell komplexitet, som ett öppet fält, kan i stället hos vandraren ge upphov till ett förhållandevis lägre intresse. Vandraren rör sig genom det nya området utan paus. Intresset för ett landskap är generellt sett inte kopplat till den estetiska preferensen.⁶⁷

I *People, Paths, and Purposes* redogör Thiel för arkitektens arbete med att designa en urban miljö bestående av flera intressanta platser med avseende på hur gående personer upplever de olika platserna efter varandra. Thiel menar att vi människor, som mobila varelser, upplever den varierade och icke enhetliga omgivningen ögonblick för ögonblick när vi rör oss genom den. Vi upplever omgivningen i sekvenser filtrerat genom tidigare erfarenheter, nuvarande förhållanden och framtida förväntningar. Upplevelsen kan beskrivas i form av episoder definierade som tiden mellan upprättande av ett mål och dess realiserande. Då människan rör sig genom landskapet och upplever dessa episoder blir omgivningen till en rad vyer eller scenerier som bygger på varandra.⁶⁸

⁶⁶ Ulrich, 1983, sid. 100-101

⁶⁷ Ulrich, 1983, sid. 97

⁶⁸ Thiel, 1996, sid. 31-33

Thiel påstår att en användares upplevelse av en viss plats är som en pärla i ett halsband av på varandra följande scener där olika användare, som en turist eller en förstagångsbesökare, har olika ingångsvärden.⁶⁹

Edensor räknar, i *Walking in Rythms*, upp vandringens många känslor, sinnesintryck, landskapselement och företeelser av rytmisk karaktär och beskriver vandrarens landskapsupplevelse som att "den livfulla kroppen i rörelse skådar inte någon passiv, inert scen utan ett pulserande rum" (författarens översättning från engelska).⁷⁰

Upplevelsen genom kroppen

Claudia Mausner beskriver i sitt manuskript *A Phenomenological Study of Hiking* en experimentell videodokumentation av några vana vandrares upplevelser under en vandring i Sterling Forest State Park i New York. Hon menar att många forskare kommit till slutsatsen att besökarens upplevelser i naturmiljöer är ett otillräckligt utforskat område. Mausner säger att det som omfattar rekreativ upplevelse, landskapsupplevelse och naturupplevelse endast beskrivits på ett snävt sätt. Mausner argumenterar för att begreppet naturupplevelse måste operationaliseras mer, det vill säga definieras på så vis att det kan undersökas, men utan att förlora sin komplexitet. Hon hävdar vidare att en stor del av den litteratur som behandlar landskapsuppfattning emanerar från psykologin och baseras på antagandet att människans instinkter för skydd, födosök och säkerhet har större inflytande än kulturella och individuella skillnader. Detta innebär att undersökningar om landskapsuppfattning till stor del utgår från att människor har likstämmiga upplevelser. Dessutom har mycket av landskapspreferensforskning utförts i laboratoriemiljöer med fotografier som visar statiska representationer av naturen. Forskningsområdet har behandlat människor som kroppslösa observatörer av rent visuellt uppbyggda landskap.⁷¹

Utifrån sin studie pekar Mausner på tre dimensioner av naturupplevelsen som tidigare inte beskrivits i litteratur. Hon talar om förkroppsligad rörelse, uppmärksamhetens roll vid möte med naturen och tidsstrukturen av vandringsupplevelsen.⁷²

Inom dimensionen förkroppsligad rörelse skriver Mausner om skillnaden mellan att gå och att vandra, där vandringen kräver en större fysisk arbetsinsats och ett större fokus på stigfinnande. En höjdpunkt på vandringen i Mausners studie var en passage genom ett klippigt område. Vandraren upplevde sig interagera mer med sin omgivning och arbeta med hela kroppen för att ta sig framåt. När vandringsleden på hösten var täckt av löv kunde håligheter döljas och leda till att vandrarna snubblade. Detta drog för de flesta ner omdömet om vandringen eftersom fokus flyttades till markytan under vandraren. Mausner fann att rytmen eller takten i vandringen är ett av huvudattributen för vandringsrörelsen och omfattar inte bara start och stopp utan ett bredare spektrum mellan rörelse och vila. Möjligheten att själv styra sin takt var viktig för testpersonerna. En längre platt sträcka var uppskattad eftersom vandrarna då kunde komma in i en rytm lättare.⁷³

⁶⁹ Thiel, 1996, sid. 64

⁷⁰ Edensor, 2010, sid. 75

⁷¹ Mausner, 2004, sid. 2-4

⁷² Mausner, 2004, sid. 17

⁷³ Mausner, 2004, sid. 17-20

Beträffande uppmärksamhetens roll vid möte med naturen visade sig både interna och externa faktorer ha betydelse. Trötthet, hunger, kroppstemperatur, intresse och preferens för olika detaljer, förväntningar på vandringsleden och känslomässiga reaktioner vid olika upplevelser var sådana interna faktorer. De externa faktorerna som drog till sig vandrarens uppmärksamhet var estetiska kvaliteter men också nya eller ovanliga former, färger, storlekar och komposition av detaljer i landskapet. En huvudsaklig extern faktor var förändringar i stigningen på leden där fokus fördes över från omgivningen till leden när det blev svårare att vandra. Det visade sig även att multisensoriska intryck inte bara drog till sig uppmärksamheten utan var några av höjdpunkterna på vandringen. Känslan av att plocka upp och känna på löv och svampar eller först höra fåglar eller rinnande vatten och sen försöka lokalisera företeelserna visuellt ges som exempel på hur multisensoriska uppmärksamhetsdragande intryck kan te sig.⁷⁴

Mausners utvecklar sin tredje dimension genom att beskriva testpersonernas upplevelse av vandringens start som en passage genom en portal där de lämnar den bebyggda miljön bakom sig och anträder en stigning eller blir omgivna av träd när de går in i skogen. Övergången mellan att vara i den vardagliga världen till att vara i naturen förändrade vandrarnas mentala, psykiska och känslomässiga tillstånd. Vidare beskrivs hur olika vandringsleder kan vara olika bra på att ge vandraren en känsla av att vara inne i vandringen. Raka stigar från punkt A till B beskrivs av en vandrare som att vara i en korridor och inte alls mitt i skogen. Tidsuppfattningen saktades ner när vandrare befann sig mitt i vandringen och upplevelsen av vandringen rörde sig i en långsammare takt. Mausner beskriver vidare hur känslan av att vara inne i vandringen kan existera på flera nivåer där känslan förstärktes när vandrarna gick in i en ädelgrandunge som beskrevs vara mörk, tät, sval och ha en tunneleffekt. När vandrarna hörde flygplan eller såg telemaster, byggnader i fjärran eller slitna lägerplatser, som utgjorde exempel på mänsklig påverkan utan mening för vandringsleden, stördes direkt känslan av att vara inne i vandringen. Däremot stördes inte vandrarnas upplevelse av att stöta på en träbro eller stigmarkeringar som var betydelsefulla för leden. När vandrarna uppfattade sig vara klara med vandringen var de ofta inte framme vid slutet. Hunger och trötthet styrde känslan av att vandringen var slut snarare än omgivningen. Tidsuppfattningen återgick till den tidigare klockinriktade och känslan av att det gick snabbare att vandra inträdde när uppmärksamheten på omgivningen minskade.⁷⁵

Hayden Lorimer beskrev i samband med seminariet *Running and Landscape* två polärt motställda synsätt på löpningsupplevelse som kan ses i dagens diskussion. Dels ett sätt för individen att uttrycka sig där geografin fungerar som en kreativ musa och ny teknik medger fotografering som en form av anteckningar och skisser att dela med andra. Den andra polen är tunnelseendet som kommer av trötthet, ansträngning och obehaget från löpningen. Löparen, i detta fallet Lorimer själv, tappar det perifera seendet och styr dessutom synen ännu mer genom att dra ner kepsen över ögonen. Vyerna förlorar i relevans mot vägen framåt som leder mot nästa mål, och nästa. Landskapet reduceras till funktionalitet där topografin och regelbundenheten hjälper till att uppehålla en viss takt. Löpningen blir en aktivitet som förminskar jaget i ett närmast meditativt stadium.⁷⁶

⁷⁴ Mausner, 2004, sid. 21-22

⁷⁵ Mausner, 2004, sid. 24-28

⁷⁶ Lorimer, muntligen, 2015-05-07

Dessa två extremer visar på hur olika löpare kan uppfatta landskapet runt om sig men också hur samma löpare i olika faser av sin löprunda kan tänkas ha dessa olika upplevelser beroende på energinivå och intrycksmättnad. Löpning är en fysiskt mer krävande aktivitet än gående och den sker i högre hastighet, men vandring i terräng och under längre tid kan sägas närma sig löpningen i dessa avseenden. Vandrare ur alla de målgrupper som Region Skåne ser på Skåneleden i framtiden skulle kunna vara representanter för liknande skilda synsätt som Lorimers löpare. Det förefaller därför vara intressant att utvärdera landskapet över hela den skala som spänner från fotogeniska vyer och intressanta detaljer att uppleva tillsammans med andra till den ände där landskapet utgör en slags suddiga väggar i en lång passage från start till mål. Eftersom mycket av forskningen kring landskapsperception fokuserat på de statistiska vyerna är det möjligt att forskningsbaserade utvärderingsmetoder, som exempelvis det som används av LQT, inte tar hänsyn till vandrarens rörelse och trötthet tillräckligt väl.

Edensor menar att vandring på landsbygden sägs sätta vandraren i kontakt med det tillfälliga, obekanta och oförutsägbara. Vandring, som sätt att gå, kan liknas vid flanering i en urban miljö. Vandraren är inte styrd av tid och plats på samma sätt som andra fotgängare kan vara. Takten som vandraren håller gör att hon kan hålla kvar olika sinnesintryck en längre tid. Vidare, säger Edensor, att trötthet, huvudvärk, hunger och myggbett gör att upplevelsen av kroppen flyttar fokus från upplevelsen av landskapet. Terrängens olika beskaffenheter, som stängsel att ta sig över eller stockar att kliva över, kan förstärka detta.⁷⁷

Hellryd beskriver hur vandraren varseblir vandringsleden genom sin kropp. Kroppen och medvetandet är integrerat och samspelar via våra sinnen. Vandrarens upplevelser färgas av den kunskap och de erfarenheter hon har och den upplevelse hon får från vandringsleden sett som ett objekt.⁷⁸

Ulrich nämner att människors olika nivåer av upplevelsesökande kan tänkas påverka uppfattningen av landskapens estetik. Det finns bevis för att olika människors intresse för ett och samma högt estetiskt värderade landskap kan variera stort.⁷⁹ Det är tydligt att den estetiska aspekten endast utgör en dimension av vår totala landskapsupplevelse. Med många olika motiv för vandring utmed Skåneleden kan också landskap som av de flesta ses som vackra ändå upplevas som relativt ointressanta. Att bedöma olika ledalternativ enbart utifrån deras estetiska värden leder alltså till en dåligt planerad led.

⁷⁷ Edensor, 2000, sid. 101

⁷⁸ Hellryd, 2015, sid. 65-66

⁷⁹ Ulrich, 1983, sid. 118-119

*Figur 2: Ett för somliga intressant, men ej vackert, landskap längs Skåneleden
(Foto: Viktor Erik Jensen)*

Edensor menar att vandring i landskapet uppfattas som en lantlig fritidssyssla och förknippas med picknick, besök vid historiska platser, naturstudier, fiske och sightseeing. På senare år har aktiviteten börjat kompletteras med andra typer av mera äventyrlig rörelse genom landskapet. Skidåkning, windsurfing och mountainbikekörning är några av dessa rörelsesätt. På en del platser har detta lett till stridigheter mellan grupper som inte kunnat samsas om vissa platser. I allmänhet vill vandrare röra sig i det de beskriver som orörda områden. När de äventyrliga rörelsesätten adderar nya symboliska meningar till det som tidigare sågs som orörda områden uppfattas dessa på ett förändrat sätt.⁸⁰

⁸⁰ Edensor, 2000, sid. 95-96

Resultat

Att ge vandraren omväxlande landskap

Vad kan nu sägas om vandrares upplevelse av landskap och vad omväxling innebär? I litteraturstudien kan ett komplext samband mellan människa, landskap och yttre förhållanden skönjas. I ett försök att samla ihop trådarna till något mer överskådligt och hanterbart presenteras nedan en sammanställd bild av det uppsatsen behandlat.

Människors upplevelse av landskap har förklarats vara beroende av många sinnen, erfarenheter och förväntningar⁸¹. Forskningsläget framstår som oklart kring hur generell landskapspreferensen är. Människor i allmänhet, från hela världen, har i studier visats ha liknande uppfattningar om vad som är estetiskt tilltalande landskap⁸². Samtidigt har kulturell bakgrund visats ha betydelse enligt annan forskning. Dessutom har uppskattningen av vissa ekologiska processer i landskapet funnits variera mellan olika länder.⁸³ Till yttermera visso har det visats att sådana personer som arbetar med landskapsutveckling kan ha avvikande åsikter gällande landskaps skönhet⁸⁴.

För ledplaneraren kan det därför vara av intresse att försöka hämta in ett brett urval av brukares synpunkter. Som tidigare nämnts kan det vid motstridiga intressen bli aktuellt att välja en snävare målgrupp eller dela upp leden i olika kategorier. Fynden kring bildningsbaserade skillnader antyder att landskapsvärden utefter leden kan förmedlas bättre med kunskapshöjande insatser. Om landskapet inte är skönt, kan det genom sådan utbildning, kanske istället ses som intressant.

En del av människans landskapsuppfattning går dock att generalisera. Erfarenheten har lärt oss att vatten är en komponent som ger landskapet ett tydligt ökat estetiskt värde⁸⁵. Detta stöds även av forskningen⁸⁶. Den visuella delen av sinnesintrycken utgörs dock av mer än estetiska aspekter. I landskapets struktur ser människan varierande grad av ordning och detta gör henne olika mycket intresserad oavsett om landskapet bedöms som vackert eller ej⁸⁷.

Gläntan är en annan uppmärksammas del vars påverkan på människan verkar vara stor.⁸⁸ Människor uppskattar variation mellan öppna ytor och skogklädda sådana.⁸⁹

Att utnyttja förekomsten av sådana landskapselement blir en väg till framgång i planerandet av omväxlande leder. Det är även värt att tänka på att frånvaron av en glänta är lika mycket omväxling i förhållande till gläntan som ett vattendrag eller en utsikt över en dalsänka är. Dessutom har planeraren att förhålla sig till Region Skånes önskan att visa upp områdestypiska landskap, vilket i monokulturens tidevarv kan tänkas stå i viss konflikt med estetiska och andra hänseenden.

⁸¹ Zube et al., 1982, sid. 3-5

⁸² Ulrich, 1983, sid. 108-109

⁸³ Tyrväinen et al., 2009, sid. 50-52

⁸⁴ Ulrich, 1983, sid. 107

⁸⁵ European Ramblers Association, LQT brochure EN

⁸⁶ United States Department of the Interior - National Parks Service, 1996, sid. 4-5

⁸⁷ Ulrich, 1983, sid. 98

⁸⁸ Worthington et al., 2009, sid. 208-209

⁸⁹ Tyrväinen et al., 2009, sid. 50-52

Både maximal längd på och längs trafikerad väg samt minimal längd längs naturstigar anges av erfarna ledutvecklare.⁹⁰ Stöd för detta fås i forskningen som säger att trafikljud och asfalterade vägar inte är något som människor vill ha i sin vandringsupplevelse⁹¹. För vandrare har några av höjdpunkterna med vandringen visat sig vara möjligheten att multisensoriskt uppleva föremål som löv och svampar eller vatten och fågelsång⁹². Lukter, ljud och taktil information bidrar till landskapsuppfattningen. Artificiella objekt som bilar i landskapet drar ner betyget⁹³. Skräp är något som starkt påverkar människor. Är en plats skräpig tappar de underliggande estetiska värdena sin betydelse.⁹⁴ Samtidigt som vandrare verkar ogilla aspekter av mänsklig natur efterfrågas vackra urbana vyer längs lederna⁹⁵. Detta trots att människor generellt sett värderar urbana miljöer lägre rent estetiskt⁹⁶.

Detta går att tolka som en önskan om variation i upplevelsen. Det urbana kan kontrastera med det naturliga. Det gäller att identifiera rätt sorts människopåverkade miljöer med rätt artefakter som kan ge dynamik och variation till leden.

En viktig karaktär på leden är hur pass rak eller krokig den är. Vandringsleder bör erbjuda överraskningar efter varje krök⁹⁷. Krökarna är också viktiga för att vandrare ska känna sig närvarande i det landskap där de vandrar⁹⁸. Människans episodiska uppfattning av landskapet under rörelse leder henne från scen till scen⁹⁹. Att ta vara på möjligheter till scenbyte förefaller vara en framgångsметод jämfört med att gradvis låta det ena landskapet övergå i det andra.

Ljusets kvaliteter och den rumsliga utbredningen i landskapet har även de en betydelse för uppfattningen. Variation i ljus styr uppmärksamheten till olika områden och skalor i landskapet. Även när det gäller ljuset, i form a solljus, spelar kulturella skillnader roll för hur människor uppfattar och därmed betar sig i landskapet.¹⁰⁰ Människor uppskattar stort siktdjup i landskapet¹⁰¹. Rummet kan också upplevas krympa och sträcka ut sig beroende på människans rörelse framåt genom landskapet. Den fysiskt aktiva får ett tunnelseende där landskapets värden utöver de topografiska blir mindre intressanta.¹⁰² Trötthet får även uppmärksamhetsområdet att krympa till det som berör det tekniska i vandringen¹⁰³. Ett sådant fokus kan ge meditationslika upplevelser¹⁰⁴.

Precis som solljuset kan inte heller väder kontrolleras. Ett regnväder har stor påverkan på människors upplevelse av landskapet oavsett vilken kännedom de har om eventuella andra värden.¹⁰⁵

⁹⁰ European Ramblers Association, LQT brochure EN

⁹¹ Nejsun, 2011, s.7-9

⁹² Mausner, 2004, sid. 21-22

⁹³ Ulrich, 1983, sid. 111-113

⁹⁴ Gobster & Westphal, 2004, sid. 155-157

⁹⁵ European Ramblers Association, LQT brochure EN

⁹⁶ Ulrich, 1983, sid. 111

⁹⁷ United States Department of the Interior - National Parks Service, 1996, sid. 18

⁹⁸ Mausner, 2004, sid. 24-28

⁹⁹ Thiel, 1996, sid. 31-33

¹⁰⁰ Edensor, muntligen, 2015-05-07

¹⁰¹ Ulrich, 1983, sid. 100-101

¹⁰² Lorimer, muntligen, 2015-05-07

¹⁰³ Mausner, 2004, sid. 21-22

¹⁰⁴ Lorimer, muntligen, 2015-05-07

¹⁰⁵ Olwig, 1993, sid. 90-103

Avslutande diskussion och reflektion

Inga konkreta svar, på den specifika frågan, om vad vandrare uppfattar som omväxlande landskap har funnits explicit utskrivna i den litteratur varpå uppsatsen bygger. Detta till trots har vissa svar kunnat ges, och en bredare teoretisk bakgrund finns nu sammanställd för vidare utforskning i frågan. Frågeställningen som grundades i den aktuella omorganisationen och utvecklingen av Skåneleden syftade också till att utveckla det förslag till kvalitetsstandard som förts fram av Region Skåne. Den initierade ledutvecklaren kan nog känna till om inte allt, så åtminstone det mesta av den kunskap som förmedlas i uppsatsen. Men i alla de berörda kommunernas organisationer är det inte omöjligt att det finns några personer som kan ha nytta av detta arbete.

I arbetets början fanns en naiv förhoppning om att kunna sammanställa någon form av lista eller tabell över specifika egenskaper, detaljer eller kanske personegenskaper som kunde ge upphov till känslan av variation. Ett antal listor i källmaterialet har undersökts men det verkar vara så att varierade landskapsformationer som begrepp är så abstrakt att det ännu inte gått att dela upp tydligare. Åtminstone inte utifrån vad som kunnat utrönas ur den litteratur som genomgått under arbetets gång.

Beträffande de initierade ledutvecklarna framstår det i efterhand som att en av de största bristerna i metodval var att inte närmare fråga ut de som författat den rapport och det kvalitetsdokument som ju allt grundas på. Det går bara att spekulera i vilka eventuella framsteg ett sådant förfarande skulle ge, men det verkar troligt att en del värdefulla uppslag till uppsatsen kunnat ges. Dessutom hade erfarenheter från ytterligare en led kunnat läggas till den amerikanska och den tyska. Å andra sidan gav friheten från personliga kontakter uppsatsen en möjlighet att utvecklas utan åsiktsstyrning. Den med kunskapsövertag kan lättare få över en granskande part på sin sida.

Litteraturvalet har medvetet varit spretigt för att åstadkomma ett brett svar på vad landskapsupplevelse är. Som det visat sig i studien är upplevelsen baserad på många för människan interna och externa faktorer. Därför förefaller detta breda val ha varit lyckat. En nackdel har dock varit att den grundläggande landskapsperceptionella litteraturen härrör från tidigt 1980-tal. Det är nog ett rimligt antagande att en del framsteg gjorts på området sedan dess. I annan senare litteratur har dock området beskrivits som fortfarande varande outforskat. Detta kan såklart bero på att varje svar ger upphov till flera nya frågor.

Så har även skett i denna uppsats. Ur kunskapen om vädrets påverkan på människors uppfattning av landskap har årstidernas gång dykt upp som ett ämne att studera vidare. Framförallt är det eventuella snötäcket på vintern som kan jämnas ut och förändra landskapet radikalt. Men också de olika årstidernas dofter, ljud och andra sensationer. En stig genom ett skogsparti som kan kännas behagligt sval på sommaren kan tänkas vara obehagligt dyster andra tider på året. Om detta stämmer eller hur det då påverkar upplevelsen är något att studera vidare.

En annan utvidgning av arbetet kunde vara någon slags insamling av empiri från specifika Skåneledsvandrare. Uppsatsen baseras till största delen på generell litteratur och resultatet av några utländska ledutvecklingar. Det är fullt möjligt att Skåneleden har en speciell karaktär eller att vandrarna på Skåneleden utgör en annan sammansättning än till exempel de tyska vandrarna. Det skulle vara intressant att både jämföra vandrares upplevelser från olika delar av Skåneleden med varandra och med den litteratur som redogjorts för i uppsatsen. Speciellt Kullaleden som genomgått LQT-certifieringen kunde vara intressant att studera, både som led och som projekt.

En stor fråga som skulle vara spännande att undersöka är huruvida Skåne och Skåneleden är lämpat för utveckling mot utländska vandringsturister. I september 2016 kommer Europas största vandringsevent äga rum i Skåne¹⁰⁶. Det skulle kunna vara ett bra tillfälle för att undersöka just utländska vandringsturisters upplevelse av den Skånska naturen. Är det vandringsleder av tysk turistmodell i orörd natur som lockar eller kanske en led med lokal prägel av det skånska semiurbana och brokiga landskap som Skåneleden går genom?

Ytterligare ett forskningsuppslag berör landskapsupplevelsen såsom den beskrivits i form av scener, pärlor i ett pärlband eller en ny upplevelse bakom varje krön. Zachary Lawrence och Daniel Peterson har nämligen studerat det som kallas för Event Horizon-modellen och funnit att personer, bara genom att föreställa sig att de går genom en dörröppning, tappar en del minnen. Modellen innebär att människor som rör sig från ett rum till ett annat mentalt ställer om hjärnan varvid de glömmer saker.¹⁰⁷ Det vore mycket intressant att studera hur människor som rör sig genom en serie avgränsade landskapliga rum upplever vandringen och kan återberätta sin upplevelse jämfört med andra människor som rör sig via rum med mer diffusa övergångar. Kanske är skapandet eller undanröjandet av dörröppningar längs en vandringsled av betydelse.

Slutligen kan ett försök göras att kondensera det uppsatsen behandlat. Samtidigt blir det ett svar på frågan om vad omväxlande landskapsformationer kan innebära och ett förslag på hur en sådan ordalydelse kan göras något mer träffsäker.

För att erbjuda en mängd olika vandrare upplevelser av omväxlande landskap är det viktigt att ta hänsyn till människors bakgrund i form av kultur, utbildning, erfarenheter och önskemål. Vandningsleden bör planeras så att en mångfald av olika scener, med varierande rumsliga utbredningar och topografisk variation samt möblerade med naturliga objekt, spelas upp för vandraren en efter en. I valet av scener bör planeraren ha stimulans av alla sinnen i åtanke, där ljud och dofter kan förmedla närvaron av ett mer omfattande landskap i kombination med det visuella. Kontraster mellan antropogent och naturligt, urbant på håll och ruralt i närhet, ljus och skugga samt lättvandrat varvat med mer svårvandrat kan ge vandrare en omväxlande upplevelse av det landskap hon rör sig i.

¹⁰⁶ Euroorando, *About Euroorando*, 2015-05-19

¹⁰⁷ Lawrence & Peterson, 2014, sid. 7-8

Referenser

Edensor, Tim (2000). Walking in the British Countryside: Reflexivity, Embodied Practices and Ways to Escape. *Body & Society*. vol. 6 (3-4), sid. 81-106.

Tillgänglig via: <http://bod.sagepub.com/content/6/3-4/81> [2015-05-11]

Edensor, Tim (2010). Walking in Rhythms: place, regulation, style and the flow of experience. *Visual Studies*. vol. 25 (1), sid. 69-79.

Tillgänglig via: <http://dx.doi.org/10.1080/14725861003606902> [2015-05-11]

Edensor, Tim (2015-05-07). Docent i kulturgeografi, Division of Geography & Environmental Management, Manchester Metropolitan University, presentation under seminariet Running and Landscape vid SLU, Alnarp.

European Ramblers Association. *Frontpage*.

Tillgänglig via: <http://www.era-ewv-ferp.com/> [2015-04-25]

European Ramblers Association. *LQT brochure EN*. Tillgänglig via:

http://www.era-ewv-ferp.com/uploads/media/LQT_brochure_EN_01.pdf [2015-04-25]

European Ramblers Association. *LQT criteria Denmark*. Tillgänglig via:

http://www.era-ewv-ferp.com/uploads/media/LQT_criteria_Denmark.pdf [2015-04-25]

European Ramblers Association. *LQT criteria Sweden*. Tillgänglig via:

http://www.era-ewv-ferp.com/uploads/media/LQT_criteria_Sweden.pdf [2015-04-25]

Eurorando2016. *About Eurorando*.

Tillgänglig via: <http://www.eurorando2016.com/about-eurorando> [2015-05-19]

Erber, Klaus (2015-04-29). Geograf, Deutsches Wanderinstitut, e-postkorrespondens kring eventuellt samröre mellan Deutsches Wanderinstitut och LQT.

Gobster, Paul H. & Westphal, Lynne M. (2004). The human dimensions of urban greenways: planning for recreation and related experiences. *Landscape and Urban Planning*, vol 68 (2-3), sid. 147-165.

Tillgänglig via: [http://dx.doi.org/10.1016/S0169-2046\(03\)00162-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0169-2046(03)00162-2) [2015-04-16]

Hellryd, Martin (2015). *Gläntan - ledutveckling ur ett fenomenologiskt perspektiv*. Lunds Universitet. Institutionen för kulturvetenskap.

Tillgänglig via: <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/5048300>

Jordan, Liane (2015-04-28). Koordinator för Leading Quality Trails, Deutscher Wanderverband Service, e-postkorespondens kring eventuellt samröre mellan LQT och Deutsches Wanderinstitut.

Kullaleden. *Kullaleden*. Tillgänglig via: <http://kullaleden.se/> [2015-04-25]

Lawrence, Zachary & Peterson, Daniel (2014). Mentally walking through doorways causes forgetting: The location updating effect and imagination. *Memory*.

Tillgänglig via: <http://dx.doi.org/10.1080/09658211.2014.980429> [2015-05-19]

Lorimer, Hayden (2015-05-07). Professor i kulturgeografi, School of Geographical and Earth Sciences, University of Glasgow, presentation under seminariet Running and Landscape vid SLU, Alnarp.

Mausner, Claudia (2004). *A phenomenological study of hiking: a new model for nature experience research*. Opublicerat manuskript baserat på doktorsavhandling från Environmental Psychology Program, City University of New York.
Tillgänglig via: <https://www.academia.edu/5809284> [2015-05-14]

Nejsum, Andora (2011). *Inventering av Gislavedsleden*. Sveriges Lantbruksuniversitet. LTJ-fakulteten/Landskapsingenjörsprogrammet (Självständigt arbete).
Tillgänglig via: http://stud.epsilon.slu.se/3026/1/nejsum_a_110707.pdf [2015-04-13]

Nilson, Peter (1995). *Hem till jorden*. Stockholm: Norstedts Förlag AB

Norrby, Sofie (2013). *Skåneleden – mot en hållbar exportmogen led av internationell standard*. Tillgänglig via:
http://utveckling.skane.se/siteassets/miljo_och_klimat/dokument/skaneleden/utvecklingsuppdrag-skaneleden.pdf
och [http://www.skane.se/pages/308202/Bilaga 1, 2, 3, 4.pdf](http://www.skane.se/pages/308202/Bilaga_1,_2,_3,_4.pdf). [2015-04-20]

Olwig, Kenneth R. (1993). "Views" on Nature, i: Lundgren, Lars J. (red). *Views of Nature*. Stockholm: FRN och Naturvårdsverket, sid. 90-103.

Petersson, Lars; Olofsson, Lars; Friberg, Folke (1981). *Skåneleden "från kust till kust"*. Norsell-Reklam AB.

Region Skåne (2014). *Kvalitetsstandard Skåneleden - Arbetsmaterial*. tillgänglig:
[http://www.skane.se/Public/Protokoll/Regionala tillväxtnämnden/2014-10-24/Kvalitetshöjning av Skåneleden/Kvalitetsstandard Skåneleden_20140924.pdf](http://www.skane.se/Public/Protokoll/Regionala_tillväxtnämnden/2014-10-24/Kvalitetshöjning_av_Skåneleden/Kvalitetsstandard_Skåneleden_20140924.pdf). [2015-04-23]

Skåneleden. *Historik*.
Tillgänglig via: <http://www.skaneleden.se/om-oss/historik/> [2015-04-25]

Skåneleden. *Skåneledskommuner*.
Tillgänglig via: <http://www.skaneleden.se/om-oss/skaneledskommuner/> [2015-04-25]

Thiel, Philip (1997). *People, Paths, and Purposes*. Seattle: University of Washington Press.

Tyrväinen, Lisa; Buchecker, Matthias; Degenhardt, Barbara & Vuletić (2009). Evaluating the economic and social benefits of forest recreation and nature tourism, i: Bell, Simon (et al). *European Forest Recreation and Tourism*. Oxon: Taylor & Francis, sid. 35-63.

Ulrich, Roger S. (1983). Aesthetic and affective response to natural environment, i: Altman, I & Wohlwill (et al). *Human Behavior and Environment*, Vol. 6: *Behavior and Natural Environment*. New York: Plenum, sid. 85-125.

United States Department of the Interior - National Parks Service (1996). *North Country National Scenic Trail - A Handbook for Trail Design, Construction, and Maintenance*.
Tillgänglig via: www.nps.gov/noco/learn/management/upload/Handbook-complete-2.pdf
[2015-04-18]

Worthington, Roger; McCormack, Art & Mariotti, Barbara (2009). Site planning and design for recreation and nature tourism, i: Bell, Simon (et al). *European Forest Recreation and Tourism*. Oxon: Taylor & Francis, sid. 207-229.

Zube, Ervin H.; Sell, James L. & Taylor, Jonathan G. (1982). Landscape Perception: Research, Application and Theory. *Landscape Planning*. vol. 9 (1), sid. 1-33.

Tillgänglig via: [http://dx.doi.org/10.1016/0304-3924\(82\)90009-0](http://dx.doi.org/10.1016/0304-3924(82)90009-0) [2015-04-16]